

BRANDHORST, ZOALS IK HEM GEKEND HEB.

Op bijna acht en tachtigjarige leeftijd overleed te Den Haag. op 22 mei 1971, Antonius Laurentius Brandhorst (geb. te Middelburg, 23 sept. 1883).

Met hem verliest de Vereniging een toegewijd lid en een trouw deelnemer van de ledenvergaderingen. De Haagse Werkgroep betreurt zijn gastheer, de redactie van het Correspondentieblad een gewaardeerde hulp, en velen een trouwe vriend.

Ik leerde Brandhorst kennen in 1935, toen hij lid werd van de Vereniging. In de enkele naoorlogse jaren dat ik in Den Haag woonde, bezochten wij elkaar geregeld. Na het overlijden van zijn vrouw in 1959 kwam hij elk jaar enige weken bij ons in Enghien-les-Bains logeren, vaak in het voor- en in het najaar. Met zijn komst wachtte hij doorgaans tot de ledenvergadering achter de rug was. Dan bracht hij het laatste malacologische nieuws. Het is op grond van de vriendschap die tussen ons groeide, dat ik mij geroepen voel in het C.B., dat hem na aan het hart lag, enkele bladzijden aan zijn nagedachtenis te wijden.

Als ik het karakter van Anton Brandhorst zou moeten omschrijven, zou ik de nadruk willen leggen op zijn levensblijheid en zijn bewonderenswaardige gemoedsrust, die wortelde in een filosofische beschouwende aard. Hij had een intense belangstelling voor de natuur. Zijn behoefte aan sociaal contact hield gelijke tred met zijn openhartige mededeelzaamheid. Daarbij genoot hij een robuuste gezondheid en gaf hij tot op hoge leeftijd blijk van een scherp geheugen.

Brandhorst was een rustig en evenwichtig mens, door niets van zijn stuk te brengen en voor niets of niemand bang. Hij was nooit kwaaddenkend. Nimmer heb ik hem opgewonden of nerveus gezien. Als er op huishoudelijke vergaderingen in de hitte van het debat wel eens een spanning ontstond, was het vaak Brandhorst die opstond en glimlachend met een vaderlijke toespraak olie op de golven gooide. Hij was evenwichtig en toch ook gevoelig. Een ontroerend verhaal of een afscheid, deed de tranen in zijn ogen wellen.

Als hij vertelde over zijn vroegere werkkring bij de Gemeentewerken te Den Haag - hij was magazijnmeester van de Afdeling Materialen en Onderhoud - bleek niet alleen zijn vakkennis en zijn verantwoordelijkheidsgevoel, doch werd het ook duidelijk, dat bij hem, zoals hij het zelf uitdrukte, de managerziekte nimmer een kans kreeg. Wat er ook gebeurde, ook in de spannende oorlogsdagen toen vlakbij bommen insloegen, verliet zijn kalmte hem niet en veranderde hij niets aan zijn rustig tempo. Hij droeg graag werk aan ondergeschikten over. Toch volgde hij bepaald niet de weg van de minste weerstand. Met stomme verbazing maakte ik mee hoe hij, als tachtigjarige, in onze tuin, waarin hij vaak dagen achtereen werkte, een boomstronk die hem hinderde, uit de weg ruimde. Anderhalve dag zwoegde hij. Hij belegerde als het ware de stronk, groef hem uit, hakte op de harde wortels en kreeg hem na een moeizame arbeid los. Het was begin april, zacht voorjaarsweer, het regende gestadig. We probeerden hem van dit werk af te houden, maar koppig ging hij door tot hij 's avonds kletsnat en trillend op zijn benen naar binnen ging. We waren bang voor zijn gezondheid, maar na een verfrissend bad was hij weer de oude en installeerde hij zich behaaglijk met een apératief in een fauteuil onder een schemerlamp en verdiepte hij zich uren

lang in een boek.

In zijn levensblijheid was hij een evenbeeld van de door hem zeer bewonderde Jac. P. Thijssse, wiens exlibris met het devies "onbekommerd" ook passend voor Brandhorst geweest zou zijn.

Zolang ik Brandhorst kende, was hij bezig. Nooit verveelde hij zich. "Wie ogen heeft, hoeft zich niet te vervelen", zei hij eens. Meteorologie, kosmologie, geologie, fenologie, biologie hadden zijn bijzondere interesse. Door zijn brede levendige belangstelling voor alles wat er gebeurde, leed hij bij het ouder worden niet onder vereenzaming, ook niet toen hij zijn vrouw verloor en vele vrienden hem door de dood ontvallen waren. Hij had er geen behoefte aan, passief bezig gehouden te worden door de televisie of de stilte van zijn huiskamer te verdrijven door radiogeluid. Hij kon uren lang geconcentreerd lezen. "Als ik 's avonds zit te lezen, vergeet ik wel eens de tijd. En wanneer ik opkijk en de ochtendschemering zie, denk ik: jongens het is tijd om naar bed te gaan." Hij bezat weliswaar een horloge, een oud zwaar ding, maar het liep al jaren stil en hij had er geen behoefte aan het te laten repareren of een nieuw te kopen. Dit detail was tekenend voor zijn levenshouding.

De natuur boeide hem steeds. Hij wist er altijd, hetzij uit eigen ervaring hetzij uit de literatuur, veel over te vertellen. Een rasechte Natuuronderzoeker was hij echter niet. Hij was veeleer zoals Alice in Wonderland: hij genoot van wat hij zag, van wat het toeval hem bood. Een onverwachte vondst in schelpgruis, een zeldzame plant, de metaalglans van een kevertje, het zonlicht op een dahlia, konden hem in verrukking brengen. Hij was blij met elke dag die hem gegeven werd en genoot van het leven. In gedachten zie ik hem voor mij, zoals hij vorig jaar zomer op een bank in onze tuin innig tevreden zat te genieten van de zonnewarmte, de armen gekruist, het hoofd wat opgeheven en een glimlach op zijn gezicht. Met zijn ogen volgde hij geboeid de gierzwaluwen die hoog door de lucht krijsten en vergenoegd keek hij naar de ijverige hommels die van bloem tot bloem vloog op zoek naar honing.

Over de tijd vóór 1935 weet ik weinig van hem. Wel praatte hij soms geamuseerd over zijn militaire dienst, die hij in Bergen op Zoom vervulde. Het was de ver vervlogen tijd van Frank van Wozel die hij daarbij onwillekeurig opriep. Hij was bepaald geen krijgsman in hart en nieren. Zijn vader had hem wel graag officier willen laten worden, maar daar voelde de jonge Anton niets voor, tenzij zijn vader bereid was hem naar Indië te laten gaan. Hij bracht het tot sergeant-instructeur en was blij toen hij afzwaaide, want 's Konings rok knelde deze individualist te zeer.

In zijn vrije tijd heeft hij enkele jaren voor de acte K4 (biologie) gestudeerd. Hij hield ermee op, toen andere dingen zijn tijd en aandacht gingen opeisen. Als gemeenteambtenaar moest hij, om vooruit te komen, boekhouding en gemeenteadministratie studeren. En om zijn vorming af te ronden, volgde hij als toehoorder bepaalde colleges aan de Technische Hogeschool te Delft. "Daar heb ik", zo vertelde hij, "veel geleerd. Op het lab van Van Ittersum distilleerden wij echte cognac uit één enkele druif. We maakten ook schietkatoen, om dit te beveiligen, lieten wij het absorberen door diatomeeënkalk." Hij vertelde ook graag over het mijnbouwkundig museum, over Kruisinga die erin slaagde een prachtige Ichthyosaurus uit te prepareren met behulp van tandartsinstrumenten.

Daarna kwam, in de twintiger jaren, de voor hem persoonlijk belangrijke tijd van het Meyendelonderzoek (1922-1930), toen een veertigtal onderzoekers, zowel biologen als liefhebbers, onder leiding van Dr. Schierbeek een grondige inventarisatie ondernamen van het faunistisch en floristisch nog weinig bekende, onbedorven duingebied benoorden Den Haag. Het was de tijd van verrassende ontdekkingen. Daar leerde Brandhorst ook jonge biologen kennen, die later een vooraanstaande plaats in de maatschappij of op hun vakgebied gingen innemen: Jaap van der Vecht, nu al weer gepensioneerd hoogleraar; Jan Henrard Sr., de later befaamde graafschekkenner van het Rijksherbarium te Leiden en jarenlang voorzitter van de in 1934 opgerichte Nederlandse Malacologische Vereniging; Goerts, nu hoogleraar genetica te Nijmegen;

medeoprichter van de N.M.V. De Zuidafrikaan van Hell verzamelde landslakken en publiceerde daarover in de Levende Natuur (jrg. 35). Het was toen in Meyendel, dat Vertigo angustior voor het eerst in Nederland werd gevonden.

Brandhorst had de phanerogamen voor zijn rekening genomen. Hij kreeg een zone van 4 kilometer lang en een halve kilometer breed ter exploratie. Elke zaterdagmiddag ging hij naar Meyendel, vier of vijf jaar lang. Een gedeelte van het toen verzamelde materiaal is nu in Wageningen. Het resultaat van zijn onderzoek publiceerde hij in De Levende Natuur. Het aantal publicaties van Brandhorst's hand is mij niet bekend. Hij heeft er geen lijst van bijgehouden. In Basteria publiceerde hij bij mijn weten nooit. In het C.B. heeft hij enkele malen een stukje geplaatst. Tezamen met Nell schreef hij, in het raam van het Meyendel onderzoek, een stuk over meteorologie; in de Acta Phaenologica, tezamen met Pinkhoff, een artikel van botanische aard. Brandhorst was lid van de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging en van de Studiekring voor Ecologie en Fenologie te Wageningen.

De belangstelling voor mollusken kwam bij Brandhorst eerst op latere leeftijd, toen hij ongeveer veertig was. "Met Henk Blöte, die aan kevers deed, maar die ook veel van schelpen afwist, wandelde ik langs het strand. Dorsman's boek en het Strandboekje van Heimans waren onze gidsen. Blöte wist precies waar hij niet moest zoeken. Later maakten wij ook tochten in het binnenland. Bij Blöte thuis in Voorburg zag ik in zijn kleine schelpencollectie Adeorbis en nog andere toen zeldzame soorten, en toen dacht ik: o jee, zou ik ook zo iets kunnen vinden? Daar begon het mee."

Ik heb mij vaak verwonderd over het scherpe geheugen van Brandhorst, over de vele details die hij zich gedurende zijn 36-jarig lidmaatschap herinnerde. Hij vertelde vaak over malacologen die al lang niet meer tot de levenden behoorden en over pikante gebeurtenissen in de Vereniging, nooit echter op smalende toon. En als, wat de laatste jaren wel eens gebeurde, zijn geheugen hem even in de steek liet en hem bijvoorbeeld een naam niet te binnen wilde schieten, ontmoedigde hem dit niet en zei rustig: "Iemand van mijn leeftijd heeft oneindig meer te onthouden dan een jongeman van dertig, dus heb ik ook het recht eerder iets te vergeten. Het komt straks wel terug."

Brandhorst kende de Zeeuw Brakman die de aandacht op de Kaloot, de indertijd beroemde zandplaat in de Westerschelde. "Brakman", zo vertelde hij, "was een eenvoudig man. Toen ik hem een keer opzocht, deed hij mij open op kousevoeten. Zijn vrouw liep nog in klederdracht. Tsjonge, wat had Brakman mooie schelpen. Hij kreeg er stellig veel van boer Van 't Westeinde, die met zijn tweelingbroers in een kapitale boerderij vlak bij de Kaloot woonde. Geen van hen was getrouwd. Ze hadden gezamenlijk een huishoudster. Een smal voetpad leidde naar de Kaloot. Ze zaten vaak met z'n drieën op de Scheldedijk. De jongste broer verzamelde van alles. Dat borg hij op in een oude commode. Er lagen daar massa's fossiele schelpen." Brandhorst heeft eens getracht, daarvan enkele ten geschenke te krijgen, maar het lukte hem niet. De boer gaf hem - zelfs in de schrale oorlogsjaren - liever een zij spek dan schelpen.

Over de emotionele vergadering in het Teyler's Museum, ongeveer een kwart eeuw geleden, wist Brandhorst zich details te herinneren die niet in de notulen staan. Hij noemde zelfs een aantal leden dat toen aanwezig was en herinnerde zich de stemverhoudingen. De inhoud van de voordracht van Van Regteren Altena over inktvissen kende hij alsof hij die gisteren had bijgewoond.

Het was voor Brandhorst altijd een groot genoegen samen met zijn dochter Mevrouw Palmkoeck, gastvrijheid aan de bijeenkomsten van de Haagse Werkgroep te kunnen verlenen. De eerste keer vergaderde de groep op 20 juli 1954. In het geheel kwam de Werkgroep er sindsdien niet minder dan 67 maal bijeen. De laatste bijeenkomst, geconvoceerd door Mevrouw Palmkoeck, vond plaats op 17 september 1971. Overeenkomstig de wens van de overledene werd toen zijn molluskencollectie verdeeld onder de leden van de Werkgroep.

Brandhorst beschouwde deze geregelde bijeenkomsten eigenlijk liever als gezellige praatavonden dan als studiebijeenkomsten, hetgeen niet altijd strookte met de opvatting van de anderen. Toen hij op zijn tachtigste ver-

jaardag door de Haagse leden gehuldigd werd en daarbij een prismakijker tén geschenke kreeg om naar de vogels te kijken, was hij zo gelukkig als een kind. De kijker ging trouw mee op zijn jaarlijkse reizen naar Frankrijk. Het was een geschenk waarvan hij heel veel plezier heeft beleefd.

Woorden als "geluksvogel", "buitenkansje", "boffen" pasten volkomen in de woordenschat van deze optimistische natuur. Een enkele goede waarneming kon hem in verrukking brengen. Zo had ik hem vaak verteld over de bosuil die tien jaar geleden nog vlak bij ons huis in de banlieue van Parijs bröedde en naar welks geheimzinnige roep ik 's nachts dikwijls lag te luisteren. Op een kwade nacht was het dier weggebleven en ik verdacht een der twee miljoen houders van jachtakten in Frankrijk er al van, zijn domme geweer op dit gemakkelijke doel gericht te hebben. Mijn verhalen over de bosuil van Enghien-les-Bains waren bijna een legende geworden, totdat - het was november 1970, een van de laatste avonden dat Brandhorst bij ons was - opeens zijn roep vlakbij klonk. We haastten ons naar het raam, en ja, op het dak aan de overkant zagen wij in het heldere schijnsel van de maan, het plumpe silhouet van onze bosuil. Nog enkele malen herhaalde het dier zijn merkwaardige roep om daarna zijn brede vleugels te spreiden en in de nacht te verdwijnen. Brandhorst was echt in zijn nopjes met deze verrassing en herhaalde met voldoening "dát was een mooie waarneming."

Voor al op latere leeftijd heeft Brandhorst veel gereisd. Hij had een uitgesproken voorliefde voor zeereizen. Schip en zeevaart boeiden hem. Hij kon er veel over vertellen. Hij maakte onder meer een reis door de Middellandse Zee. Ook nam hij deel aan enkele internationale malacologische congressen. De lange autotocht naar Wenen in 1968 schrikte hem niet af. Een hoogtepunt voor hem was zijn maandenlange reis naar Midden- en Zuid-Amerika in de winter van 1960-1961, waarvoor het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden hem een bescheiden subsidie verleend had. Over die reis vertelde hij altijd met intens genoegen. Bij zijn laatste bezoek aan ons was hij weer echt op zijn praatstoel. We brachten de avond door in het "Grand Café" te Enghien. In die sfeer van pratende mensen, een goede Franse keuken en een glas wijn voelde hij zich in de vriendenkring bijzonder op zijn gemak en vertelde hij volop. Hij merkte niet, dat ik heimelijk aantekeningen maakte.

"In de Grote Oceaan heb ik de schildpaddentrek gezien, tienduizenden karetschildpadden en daar tussendoor, veel zeldzamer, de grote zeeschildpad met haar bolle pantser. Je kon ze nog zien als ze al twee mijl achter het schip waren. Zij trokken naar het zuiden, misschien naar de Galapagos-eilanden om eieren te leggen."

"Ook zag ik massa's kleine zeeslangen, in kluwen bijeen, blauw en geel. Ik heb ze helaas niet kunnen vangen. Trouwens, je moet er mee oppassen, ze zijn vrij giftig."

"De zee bruiste een keer van de tonijnen, die waarschijnlijk achter prooi-vissen aanjoegen."

"Een enkele keer zag ik een zwaardvis hoog boven het water uitspringen. Er moet dan wel een ton gewicht naar boven gaan."

Omstandig vertelde hij ook van de Sargassozee, waar het schip door eindeloze wervelden voer. Van de machinist had Brandhorst een dreg geleend en van de stuurman kreeg hij een lijn, echter op uitdrukkelijke voorwaarde, zei hij, dat hij uit de buurt van de schroef bleef. Zo viste Brandhorst het wier op, dat nu met nauwkeurige opgave van lengte- en breedtegraad in het Rijks-herbarium te Leiden ligt.

"Een buitengewone kans had ik, toen ik de 600 meter hoge Santa Maria (Andes), die meestal achter wolken schuil gaat, gaaf voor me zag. Er zijn zeelui die ettelijke malen die route bevaren en nog nooit de Santa Maria gezien hebben."

"In Puerto Limon was het water kristalhelder. Ik zag daar prachtig grote gepen, uiteraard een andere soort dan hier, en ook veel andere vissen die ik niet ken. Ik zag daar zoiets als een krant op de bodem liggen. Een krant hier? dacht ik verwonderd. Even later bewoog het; het bleek een grote rog te zijn!"

"Ik nam pelikanen waar, die hun nest hadden in palmen. Zo statig zij zijn in de lucht, waarin zij met roerloze vleugels grote kringen beschrijven, zo

plomp zijn zij op het land. De pelikanen waren erg tam en voeren in het Panamakanaal soms op het schip mee, zich niet storend aan de mensen. Op Aruba zijn zij donkerder van kleur."

"Langs het Panamakanaal leguanen en in het bamboe massa's groene parkieten. Kolibri's ook, als een schaduw flitsen zij voorbij, wonderlijke wezens."

"Eens heb ik de groene straal van de zon gezien. Weet je niet wat dat is? In de tropen, als de zon al onder is, schiet zij, bij heel bijzondere weersomstandigheden, nog een groene straal. Het is heel bijzonder."

Ja, Brandhorst voelde zich een geluksvogel, ondanks de tegenspoed die ook hem niet bespaard bleef. Hij was tevreden met het leven, en het leven was, vond hij, wel aan hem besteed. Hij was een levensgenieter in de goede zin. Op ruim tachtigjarige leeftijd toog hij eens naar Limbûrg om het carnaval mee te helpen vieren, niet als toeschouwer maar actief. Als hij daarover praatte, straalden zijn ogen van napret.

In Enghien-les-Bains verwijlde hij graag uren lang op de drukke, kleurrijke markt, waar boeren uit de verre omgeving hun producten aanbieden en velerlei kooplui hun waren. Sommige winkeliers kenden hem en groetten hem vriendelijk als hij na een half jaar afwezigheid weer bij hun stalletje kwam. Frans sprak hij niet en toch had hij contact met hen. Tijdens elke logeerp partij kocht hij op de markt enkele flessen goede wijn. De aanbieding hiervan aan de gastheer was een plechtig ritueel geworden. Dan stond hij na het avondeten van tafel op en wenkte mij ernstig met het verzoek hem te volgen. Wij doken de kelder in en bleven staan voor het wijnrek. Daar keek hij mij vol verwachting aan en moest ik ontdekken, welke flessen aan de voorraad waren toegevoegd. Als ware sommeliers stonden wij daar de wijn te bewonderen en dan sprak Brandhorst de stereotype wens uit: "Nou, ik hoop, dat jullie ze in goede gezondheid mogen opdrinken."

Voor elk afscheidsmaal deed hij zelf inkopen. De laatste keer kwam hij met een grote zeebaars thuis. Die zou hij eigenhandig bereiden. Hij bond zich een schort voor en ging in de keuken de vis met eindeloos geduld schoonmaken, onderwijl pratend over vissen.

"Pietermannen?" Hij legde precies uit hoe die eruit zien en waarom zij gevaarlijk zijn. "Een keer zag ik een man staan vissen op de pier van Kijkduin. Hij pakte opeens haastig zijn spullen in en aan zijn gezicht was te zien dat hij veel pijn had. Zijn vinger was gezwollen. Ik keek in zijn mandje en mijn diagnose was gauw gesteld. Er lag een pieterman in. Man, zei ik, ga zo gauw mogelijk naar het hotel op het duin, daar is een EHBO-post."

"Pietermannen zijn er haast niet meer aan onze kust. Ik heb nog de tijd gekend, dat de schelpenvissers langs het strand, je weet wel met zo'n driehoekig sleepnet, hun kar volschepten met pietermannen, die dicht onder de kust op bliek jaagden, en zo raakten zij in het net. O jee, vroeger was onze kust veel rijker aan vis. Ik heb nog de tijd gekend, dat de makreel plotseling talrijk was aan de pieren. Je begrijpt niet, hoe gauw de gegadigden het wisten, maar direct werd er op gevist. Sommige vissers hadden steeds het geschikte aas in voorraad, Mactra stultorum op zout ingemaakt. Die hadden zij opgeraapt als dit dier bij krachtige Oostenwind bij honderden aanspoelde. Makrelen zijn zeer vraatzuchtig. Zij zaten ook kleine vissen achterna en waren dan gewoonweg redeloos en zo kon het gebeuren, dat je er drie tegelijk opschepte, de ene beet de andere in zijn staart."

Toen Brandhorst het laatst bij ons logeerde, was het duidelijk dat hij een ziekte onder de leden had. Hij was magerder geworden en zag er vermoeid uit. Voor het eerst van zijn leven had hij zich medisch laten onderzoeken. Hij sprak van klachten in de spijsvertering, maar de eigenlijke aard van de ziekte was hem en vermoedelijk ook de geneesheer die hem behandelde, nog niet bekend. Hij kwam haast niet meer buiten en bracht de dagen lezend door. Aan tafel vertelde hij, dat hij zijn volkstuin, een kwartier gaans van zijn huis af, had opgegeven. Wij waren er stil van, want wij wisten dat zijn tuin zijn lust en zijn leven was, een voor hem belangrijk contact met de natuur en met de mensen. De bewerking daarvan gaf hem de nodige

dagelijkse lichaamsbeweging. "Als je er zo vele jaren ingewerkt hebt, gaat het wel aan je hart. Ik ging er elke dag naar toe, weer of geen weer, zelfs met sneeuw en ijs. Maar ten slotte dacht ik: het is niet de moeite waard, daar een beenbreuk voor te riskeren. En nu ik het besluit genomen heb, ben ik van een grote last bevrijd." Om zich niet in sombere gedachten te verliezen, liet hij er prompt op volgen: "Ik heb nog zó veel andere dingen te doen." En toen in Enghien het tijdstip van vertrek weer was aangebroken en ik hem uitnodigde nog wat langer te blijven, weigerde hij beslist. Neen, langer blijven kon hij heus niet, er wachtte thuis nog zo veel werk op hem.

De onstuitbare lichamelijke afbraak ten spijt, smeedde Brandhorst toch plannen voor volgende reizen. Hij wilde nog een grote reis maken en had zich willen inschrijven voor een reis naar de Noordkaap, maar helaas was die al volgeboekt. Ook een reis naar Rusland kon niet doorgaan. "En de Galapagos eilanden?", informeerde ik, toen ik hem de hele avond in een vogelboek over die archipel zag bladeren. Langzaam en spijtig antwoordde hij: "Nee, dat zal ik toch wel uit mijn hoofd moeten zetten." Toch liet hij de gedachte aan een grote reis hem niet met rust, want nog in januari van dit jaar liet hij nieuwe pasfoto's maken.

Ondanks zijn verminderend weerstandsvermogen bleef hij meedoen. De ledenvergadering van 3 april 1971 te Amsterdam wilde hij bepaald niet missen, en vergezeld van zijn zoon ging hij er heen. Maar de inspanning bleek te groot voor hem geweest te zijn. Thuisgekomen gebod zijn dokter hem bedrust. Sindsdien is hij niet meer opgestaan en ging hij snel achteruit.

Twee weken voor zijn dood, zocht ik hem op. Hij had juist een ernstige crisis achter de rug. Men had het ergste gevreesd, Broodmager, met ingevallen wangen en holle ogen lag deze eens zo rotssterke man in de kussens. Zijn geest was echter helder en ook zijn gevoel voor humor had hem niet verlaten. Hij praatte over de patiënt alsof het een ander, een vreemde gold en lachte daarbij soms geamuseerd. Met een zwem van trots zei hij, die altijd kerngezond was geweest en nimmer medicijnen nodig had, dat de dokter al zijn organen in orde had bevonden, hart, longen, nieren, alles werkte goed, ook de bloeddruk was in orde. Zijn inzinking was, meende hij, slechts aan oververmoeidheid te wijten. Nog enkele weken tevoren had hij aan een lange bus-tocht door midden-Nederland deelgenomen, uit pure nieuwsgierigheid. Noch het traject, noch het doel was van te voren bekend gemaakt. "Er was veel te zien, ik ben door dorpjes geweest die ik niet kende en waarvan ik zelfs nooit de naam had gehoord."

Alsof hij een groot avontuur had beleefd, praatte hij over de doorgestane crisis: "Ik ben heel dicht bij het Jenseits geweest. Ik had met alles afge-rekend. Alle energie voelde ik langzaam uit mij wegvloeien. Als een fietsband waarin een prik is gegeven. Mijn belangstelling voor alles doofde geleidelijk. Ik was klaar om heen te gaan." Het was onwerkelijk iemand, die zo aan het leven gehecht was, zo kalm over het onafwendbare te horen spreken.

"Maar waarom zei je ditmaal nee tegen het leven?" vroeg ik, zinspelend op een vaak door Brandhorst aangehaald liedje van een bekend cabaretier. "Doe moet je zó zien", lichtte hij toe, "het was mijn tijd. Onze vriend Hein was naar mij toegekomen en wenkte: kom jij maar eens mee. Maar toen bleek, dat de volmacht niet getekend was, heb ik hem teruggestuurd." Hij had pret om de beeldspraak. Hij praatte overigens graag in beeldspraken en met metaphoren. "Nu wil de dokter proberen weer wat van mij te maken, en ik zelf wil ook wel. De oude zal ik natuurlijk niet meer worden, maar hij denkt dat hij mij nog een eind kan opknappen." Opgewekt praatte hij weer over van alles. Vrachtensap kon hij niet meer zien, hij wilde wel eens een glas wijn hebben, maar de Spaanse wijnsoort die hij wenste en waarover hij omstandig vertelde, was in Den Haag blijkbaar niet te krijgen. Hij verwonderde zich ook over een bepaalde molluskensoort, waarvan hij de naam noemde die mij echter ontschoten is, een soort die hij in gruis van de Antillen gevonden had: "Je vraagt je af, hoe komt dat dier daar." Omdat hij dacht, voorlopig niet meer in Enghien te zullen komen, gaf hij mij een reeds eerder beloofd recept voor de bereiding van paling mee. Met bevende hand had hij het die dag voor mij opgeschreven, en hij drong er op aan, dat wij dit gerecht zouden bereiden.

De opleving was maar schijn. Brandhorst was moe, doodmoe. Twee weken later wenkte zijn Vriend weer en ging hij gewillig mee, want ditmaal was de volmacht getekend....

Anton Brandhorst, die zich in zijn lange leven steeds verwonderd had over de wonderen van de natuur, verwonderde zich aan het eind van zijn leven over zijn eigen natuur. Toen hij de dag voor zijn dood gewaar werd, dat hij bijna geen polsslag meer had, zei hij met matte stem: "Het is een wonder, dat ik nog leef." Dat waren zijn laatste woorden.

Op woensdag 26 mei 1971 trok een stille stoet van familie en vrienden over de begraafplaats "Westduin" te Lõosduinen om hem bij de aanvang van zijn grootste reis uitgeleide te doen. Er waren heel wat malacologen. De voorzitter van de Vereniging, uit Leiden overgekomen, vertegenwoordigde het bestuur.

Het was de wens van Brandhorst begraven te worden aan de voet van de duinen in de grond die hij zo vaak onderzocht had en die hem vertrouwd was, en het heeft hem, die de zijnen steeds op het hart gedrukt had niet over zijn dood te treuren, stellig goed gedaan, dat het juist die dag stralend zomerweer was met blauwe lucht, dat de vogels toen floten en dat alles in bloei stond.

J.G.J. Kuiper